

UDC 27(477) B 57

DOI 10.2518/2307-7778.19.2.16

Ігор СКИБА

протоієрей, аспірант Національного університету «Острозька Академія»; проректор з навчальної роботи Волинської Православної Богословської Академії, вул. Градний Узвіз, 5, Луцьк, Україна, 43025 (prorector@vpba.org)

Ігор SKYBA

archpriest, postgraduate student at the National University of Ostroh Academy; Vice-rector for educational work Volyn Orthodox Theological Academy, st. Gradny Uzviz, 5, Lutsk, Ukraine, 43025 (prorector@vpba.org)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0331-1843>

ВЛАДИКА ПОЛІКАРП (СІКОРСЬКИЙ) І ПРОЦЕС ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ФОРМАЦІЇ 1942 Р.

Анотація. Мета дослідження: розкрити участь митрополита Полікарпа (Сікорського) в процесі інституалізації Української Автокефальної Православної Церкви формації 1942 р. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, критичного підходу до аналізу джерельного матеріалу. Також робота базується на застосуванні як конкретно-історичних (системно-структурного, порівняльно-історичного, хронологічного), так і загальнонаукових методів (описового, систематизації, логічного) з притаманними їм аналізом, синтезом та узагальненням. Сукупність цих методів і дала можливість простежити і оцінити роль владика Полікарпа (Сікорського) у процесі інституалізації Української Автокефальної Православної Церкви в зазначений період. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українській історіографії, на основі аналізу невідомих раніше архівних документів і матеріалів, з'ясовано безпосередню участь Митрополита Полікарпа у створенні Адміністрації Автокефальної Церкви на визволених українських землях. **Висновки.** У період німецько-радянської війни в Україні відновлено Українську автокефальну православну церкву керівником якої став владика Полікарп (Сікорський). Участь Митрополита Полікарпа (Сікорського) в релігійно-політичних процесах на теренах окупованої України стала визначальною у процесі створення української Церкви. Основними векторами архієпископської праці владика Полікарпа в окупованій Україні стали задоволення духовних потреб вірних через забезпечення кадрового потенціалу Автокефальної православної церкви з рукоположенням єпископів та духовенства. У лютому 1942 р. у Пінську проведено Собор єпископів Автокефальної церкви, який прийняв рішення про хіротонії єпископів та створення єпархій Української церкви. Багато зусиль докладено для організації та розвитку управлінського апарату Адміністрації, подолання церковного поділу в Україні, вироблення моделі відносин із окупаційною владою та реагування на радянську церковну пропаганду.

Ключові слова: Українська автокефальна православна церква, митрополит, Полікарп (Сікорський), інституалізація, Волинь.

BISHOP POLYCARP (SIKORSKY) AND THE INSTITUTIONALIZATION PROCESS OF THE UKRAINIAN AUTOCEPHAL ORTHODOX CHURCH OF FORMATION 1942

Summary. Purpose of the study: to reveal the participation of Metropolitan Polycarp (Sikorsky) in the process of institutionalization of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church of the Formation in 1942. **The methodology of the study** is based on the principles of historicism, objectivity, critical approach to the analysis of source material. Also, the work is based on the application of both specific-historical (system-structural, comparative-historical, chronological) and general scientific methods (descriptive, systematization, logical) with their inherent analysis, synthesis and generalization. The combination of these methods made it possible to trace and evaluate the role of Bishop Polycarp (Sikorsky) in the process of institutionalization of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church during the period. **The scientific novelty** is that for the first time in Ukrainian historiography, based on the analysis of previously unknown archival documents and materials, the direct participation of Metropolitan Polycarp in the creation of the Administration of the Autocephalous Church in the liberated Ukrainian lands was discovered. **Conclusions.** During the

German-Soviet War, the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church was restored to Ukraine by Bishop Polycarp (Sikorsky). The participation of Metropolitan Policarp (Sikorsky) in the religious and political processes in the territory of occupied Ukraine became decisive in the process of creation of the Ukrainian Church. The principal vestiges of Bishop Polycarp's archpastoral work in occupied Ukraine were the spiritual needs of the faithful by providing the cadre of the Autocephalous Orthodox Church with the ordination of bishops and clergy. In February 1942, the Council of Bishops of the Autocephalous Church was held in Pinsk, which decided on the consecration of bishops and the creation of dioceses of the Ukrainian Church. Much effort has been put into organizing and developing the administrative apparatus of the Administration, overcoming the church divide in Ukraine, developing a model of relations with the occupying power, and responding to Soviet church propaganda.

Key words: *Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Metropolitan, Polycarp (Sikorsky), Institutionalization, Volyn.*

Постановка проблеми. У роки німецько-радянської війни в Україні сформовано Українську автокефальну православну церкву (далі – УАПЦ). Її очолив архієпископ Луцький і Ковельський Полікарп (Сікорський). Канонічним підґрунтям створення автокефальної Церкви став Томос Вселенської патріархії 1924 р., який надавав частині Київської митрополії в межах Другої Речі Посполитої незалежність у самоуправлінні. Глава Автокефальної православної церкви в Генерал-Губернаторстві митрополит Варшавський Діонісій (Валединський) своїм декретом встановив Адміністратуру Автокефальної православної церкви в Україні і призначив її адміністратором архієпископа Полікарпа. Уперше у ХХ ст. в межах канонічних правил Українська православна церква здобула самоуправління. Одну із головних ролей в інституалізації УАПЦ формації 1942 р. відіграв владика Полікарп (Сікорський).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес інституалізації Української автокефальної православної церкви в роки німецько-радянської війни знайшов часткове висвітлення в працях Ю. Волошина (Voloshyn, 1997), О. Лисенка (Lysenko, 1998), Н. Стоколос (Stokolos, 2003, 2004), Т. Міненка (Minenko, 2000), А. Смирнова (Smirnov, 2015) та інших вітчизняних дослідників. Серед зарубіжних науковців, чії праці присвячені цьому періоду – Ф. Геєр (Heyer, 1953), Д. Поспеловський (Pospelovskiy, 1995), В. Ципін (Tsyurin, 1994). Однак розширення джерельної бази, нові акценти оцінки подій минулого дають підставу для якісно іншої інтерпретації інституалізації УАПЦ 1942 р.

Мета статі. На основі широкої джерельної бази простежити витоки, специфіку інституалізації УАПЦ в роки війни, окреслити канонічні рамки цього процесу та роль у них владики Полікарпа (Сікорського).

Виклад основного змісту. Вибух німецько-радянської війни докорінно змінив ситуацію у світі (Sebain, Torson, 1997, р. 808–809). Загальнополітичні обставини вплинули на можливі шляхи розвитку українського православ'я. В результаті встановлення німецького окупаційного режиму Волинь увійшла до складу Рейхскомісаріату Україна та була відділена кордоном від Холмщини й Підляшшя і всієї Варшавської митрополії, де процес українського національно-церковного відродження відчутно просунувся вперед. Призначення рейхскомісаром в Україну Е. Коха, відомого як жорстокого правителя (Kosyuk, 1993, р. 135), також внесло свої корективи.

До кінця червня 1941 р. німці окупували найголовніші міста Волині. Через два тижні після початку війни ними захоплено території по радянсько-польський кордон 1939 р., а 9 липня взято м. Житомир. У перші місяці німецької окупації розпочалося спонтанне відродження Церкви: ініціативні групи вірних відкривали храми, відновлювали їх, повертали переховувані церковні речі, молодь йшла на богослужіння (Plichkovskiy, 1985–1988, р. 97).

Очікування змін вимагало вирішення справ у дуже важливій ділянці – церковній. Як зазначав канадський дослідник О. Герус, у цьому процесі задіяно три сили, представлені ієрархами Олексієм (Громадським), Полікарпом (Сікорським) та Іларіоном (Огієнком) (Gerus, 1985–1989, р. 100). Загалом церковно-громадський провід був налаштований проти залежності як від Московської патріархії, так і від Варшавської митрополії (Vlasovskyi, 1954, р. 97). Надії на це давала невизначена ситуація перших місяців окупації. Німці не виявляли своєї позиції в релігійно-церковній царині, оскільки шойно розгорталися воєнні дії проти СРСР. Проголошення Організацією українських націоналістів під керівництвом С. Бандери Української Держави 30 червня 1941 р. у Львові стало виявом їх політичних ілюзій щодо німецької влади.

На особливу увагу заслуговує те, що на Волині єдиним православним єпископом, котрий публічно вітав Акт 30 червня 1941 р., виявився Полікарп (Сікорський). 10 липня 1941 р. він оприлюднив «Архипастирське послання преосвященнішого Полікарпа, єпископа Луцького до всіх українців, сущих на Волині». У посланні владики по суті заявив про неналежність до Московської патріархії (Arkhypastyrskе, 1961). Полікарп (Сікорський) порівняв переслідування Церкви в Радянському Союзі з часами римських імператорів Нерона та Діоклетіана, а сам Радянський Союз назвав державою «більшовицького антихриста» і закликав творити незалежну Українську Державу з єдиною Православною церквою (SARR, f. r-30, d. 2, c. 5, p.12).

Іншим важливим положенням послання став заклик до українців припинити будь-яке розділення і «становити одно розумінням і думкою». Владика Полікарп вважав, що найбільшою чеснотою кожного є любов до Бога і Батьківщини, а служба Вітчизні – найбільший обов'язок. Він закликав Божу поміч на допомогу «будівничим Української Держави», а також висловлював упевненість, що для цього не потрібно партій та боротьби між собою.

Послання мало широкий відгук серед національно свідомих православних українців. Сучасники тих подій пізніше писали: «...факт трактування владики Полікарпа, як українського єпископа-патріота й людини непохитної цивільної мужности активом молодой української православної інтелігенції Волині...» вивела його в число українських духовних лідерів (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, p. 483).

Упродовж липня 1941 р. ситуація щодо майбутнього Православної церкви в Україні залишалася невизначеною. Фактично доля українського православ'я на Волині та в усій Україні під німецькою окупацією вирішувалася за її межами. Нацистський уряд постановив не допускати на нові території як єпископів Російської зарубіжної православної церкви, так і Автокефальної православної церкви в Генерал-губернаторстві (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, p. 478).

У середині липня 1941 р. архієпископ Пінський Олександр відновив єднання зі своїм першоієрархом митрополитом Діонісієм. У листі, датованому 13 липня, він повідомляв митрополита про себе та єпископа Луцького Полікарпа. Владика Діонісій використав це повідомлення як канонічну підставу для відновлення своєї юрисдикції на Сході. Для в'яснення церковної ситуації на Волині відряджено Ю. Мулика-Луцика (Mulyk-Lutsyk, 1995).

У цей час старшим за хіротонією на Волині залишався архієпископ Олексій (Громадський), який у 1940 р. без дозволу свого кіріарха приєднався до Московської патріархії. Митрополит Діонісій сподівався, що він як його висвяченець та довголітній правлячий архієрей Волинсько-Кременецької єпархії Польської автокефальної православної церкви, а також постраждалий від радянської влади, відновить свій канонічний послух. Тому Ю. Мулик-Луцик на прохання голови Українського допомогового комітету у Варшаві полковника І. Поготовка, близького до екзильного уряду УНР, погодився передати архієпископу Олексієві у Кременці листа і в'яснити його наміри. На початку серпня, попередньо відвідавши Луцьк, Ю.

Мулик-Луцик прибув до Кременця і зустрівся з секретарем Волинської духовної консисторії Ф. Юркевичем.

Аудієнція у владыки Олексія відбулася 3 серпня о 18 годині. Під час неї з'ясувалося, що архієпископ Олексій не збирається повертатися в юрисдикцію митрополита Діонісія й планує очолити Православну церкву в українських землях під німецькою окупацією. Стало зрозуміло, що архієпископові відомі плани владыки Іларіона (Огієнка) щодо Київської кафедри. Водночас Олексій (Громадський) не приховував негативного ставлення до єпископа Полікарпа (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, р. 483–485). У листі митрополитові Діонісію владыка Олексій намагався обґрунтувати вихід з його юрисдикції та доводив неканонічність польської автокефалії, ревним апологетом якої він був у 1920–1930-х рр. (Hromadskiy, 1937, р. 165).

Оскільки остаточної відмови в листі не було, митрополит Діонісій і далі сподівався, що його адміністратором в Україні буде архієпископ Олексій. Це, на його думку, могло задовольнити амбітні плани владыки і повернути до складу Автокефальної православної церкви. Водночас, враховуючи церковні інтереси та вимогу українських церковних кіл Генерального-губернаторства, митрополит Діонісій вжив низку запобіжних заходів. Так, декретом від 13 серпня 1941 р. він, як канонічний зверхник Волинської єпархії, розділив її на дві частини – Кременецьку на чолі з архієпископом Олексієм та Луцько-Ковельську під керівництвом владыки Полікарпа, якому присвоювався титул архієпископа Луцького і Ковельського. Також цим декретом керуючим Поліською єпархією залишився архієпископ Олександр (Іноземцев); планувалось організувати на Східній Волині Житомирську єпархію (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, р. 495).

Імовірно, що саме це розпорядження стало для архієпископа Олексія поштовхом до дій. Маючи в своєму підпорядкуванні чотирьох архиєреїв, він скликав 18 серпня 1941 р. в Почаївській лаврі обласний собор єпископів Православної церкви в Україні (Drobot, 2014, р. 1778). На ньому під головуванням архієпископа Олексія та за участю архієпископа Симона (Івановського), єпископів Пантелеймона (Рудика) і Веніаміна (Новицького) розглядалося питання церковної юрисдикції. Владыки постановили: по-перше, «До помісного Собору Православної Церкви на Україні, в складі ієрархії, духовенства і мирян, уважаючи нашу Церкву і її ієрархію в канонічній залежності від Церкви російської»; по-друге, «Привернути нашій Церкві права автономії і автономного управління; по-третє, «Надати старійшому з наявних ієрархів Православної Церкви на Україні, архиєпископу Олексію стосовно до 34 Апост. прав. права обласного митрополита»; по-четверте, «Рахувати Екзархат в Західній Україні прикоротившим своє існування, а Екзархат митрополита Миколая, покинувшого свій Екзархат і єпархію Волинську і священно-архимандритство в Почаївській лаврі на час великої небезпеки, утратившим свої повноваження по Екзархату, так і по єпархії і Лаврі» (Martyrolohiia, 1987, р. 678–679).

Таким чином, православні єпископи, які перебували в юрисдикції Московської патріархії впродовж 1940–1941 рр., спромоглися лише на відновлення автономного статусу Православної церкви в Україні, спираючись на постанови Всеукраїнського собору 1918 р. Якщо взяти до уваги указ патріаршого місцєблюститєля митрополита Сергія від 15 липня 1941 р. № 610 про призначення митрополитом Київським і Галицьким і екзархом всієї України митрополита Миколи (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, р. 495–496), факт позбавлення автономістами його попереднього титулу – екзарха західних областей України і Білорусі – був незаконним. Цю оцінку обґрунтовано відстоював російський історик В. Ципін (Tsyurin, 1994, р. 277).

Участі у роботі Почаївського собору не брали два архієпископи – Олександр і Полікарп. І. Власовський з цього приводу писав, що владыку Олександра не запросили на цей собор тому, що «Московська Патріархія почислила архієпископа

Олександра за невідпорядкування їй за штат» (Vlasovskyi, 1990, p. 205). Симптоматично, що єпископ Полікарп був поінформований про собор єпископів у Почаєві, однак не вважав за потрібне брати участь у ньому. Ще 3 серпня у листі обґрунтував свою думку з приводу юрисдикції Православної церкви в Україні. Владика вважав, що насильно накинута влада Московської патріархії мусить бути відкинута і єпископат в західних областях України повинен повернутися в юрисдикцію свого кріярха митрополита Діонісія, стверджуючи: «... те, що було насильно накинута, мусить бути відкинутим» (Vlasovskyi, 1990, p. 205). Цього листа зачитано на соборі єпископів у Почаєві, але аргументацію владика Полікарпа його учасники відкинули. Одночасно архієпископ Олексій (Громадський) листом на адресу Діонісія (Валединського) намагався пояснити актуальність саме автономного в московській юрисдикції існування Православної церкви в Україні (Stokolos, 2004, p. 93). Таким чином, владика Олександр та Полікарп опинилися в опозиції до рішень єпископів автономної орієнтації на чолі із архієпископом Олексієм.

Окремого аналізу заслуговують мотиви, які спонукали архієпископа Олексія очолити консервативний церковний табір на Україні. З усіх архієреїв краю він був найстаршим за хіротонією, мав вищу богословську освіту. Як церковний діяч він умів реально оцінювати ситуацію, йти на виправдані компроміси, водночас адекватно оцінював себе, власні адміністративні здібності. Акцентуємо й на тому, що владика Олексій володів якісними знаннями в галузі церковного права та богослов'я. Однак, етнічне походження в ньому поступалося пізніше набутому російському духовно-культурному світу, в якому він опинився в роки студій у духовних навчальних закладах (А. К., 1962, p. 22). У ньому національні почуття придушувалися доведеним до абсолюту християнським космополітизмом.

Водночас владика Полікарп зміцнював свої позиції як духовний провідник в умовах активізації національно-визвольного прагнень. 24 серпня 1941 р. здійснено панахиду по жертвах масового розстрілу формуваннями НКВС в'язнів Луцької тюрми у перші дні війни. Участь у ній взяло 78 священників на чолі з єпископом Полікарпом і десятки тисяч людей (D[olyn]skyi, 1961, p. 680).

Промосковське церковне угруповання на Волині поступово розкривало наміри щодо розвитку православ'я у краї, так і всій Україні. На черговому засіданні, 21 серпня 1941 р. у Почаївській лаврі, собор єпископів автономної орієнтації розглядав одне з важливих питань, котре потребувало вирішення з уваги на подальше просування німецьких військ на схід. У зоні окупації опинилися українські території, які знаходились у складі СРСР від його початків. Владика Олексій виголосив доповідь, у якій зазначалося, що на колишній підрадянській Україні доводиться зустрічати синодальних священників, живоцерковників, «самосвятів» (УАПЦ) і потрібно виробити ставлення до них (Smugnov, 2015, p. 61–65). Єпископи автономної орієнтації ухвалили приймати перших і других у дійсному сані через звичайне та прилюдне покаяння, а «Самосвятів, – знаходимо в четвертому пункті постанови, – як безблагодатних, не рахувати в священному сані і відмовляти їм в їх прозьбах» (Martyrolohiia, 1987, p. 677–679).

У той час, коли промосковська церковна ієрархія розгортала свою діяльність, український національно-церковний провід на Волині перебував у стані дезорієнтації. Були сподівання, що владика Олексій зважиться на національно свідомі кроки, однак цього не сталося. Прикриваючись демагогічними заявами, він проводив роботу, спрямовану на поширення контролю над православними всієї України. Навіть митрополит Діонісій усе ще сподівався на виправлення ситуації шляхом особистого приїзду до Почаєва на початку вересня, на свято преподобного Йова Почаївського. Але німецька влада не дозволила йому цього зробити.

Активний учасник церковних процесів того часу І. Власовський згадував, що окремі церковно-громадські діячі сподівались на владика Олексія. Іншою була

позиція протоієрея М. Малюжинського, котрий з відступом радянських військ повернувся в Кременець. «В Кременці на церковних зібраннях о. Миколай перший поставив питання про звернення до Блаженнішого Митрополита Діонісія, для поладження церковної справи, – це тоді, коли інші церковні діячі вірили в можливість співпраці з архієпископом Олексієм, який мав би очолити незалежну ні від Москви, ні від Варшави Українську Православну Церкву» (Vlasovskiy, 1948, p. 159–160).

Про особливості оточення владики Олексія писав у спогадах У. Самчук (Samchuk, 1980, p. 205). Характерним було те, що відомий український письменник передав думку, що поширювалася серед населення про підозрілість оточення владики і ймовірний зв'язок його з радянськими спецслужбами.

Поступово ситуація у церковному житті Волині прояснювалася. У м. Рівне адвокат І. Карнаухов у серпні 1941 р. створив Українську церковну раду. І. Карнаухов, репрезентуючи певні тогочасні настрої, виступав за створення Української автокефальної православної церкви й стояв на позиціях УНР (Stokolos, 2003, p. 322).

Одночасно з цими церковними процесами творець Автономної православної церкви архієпископ Олексій практикував своєрідну багатовекторність контактів, зокрема, він зберігав стосунки певного рівня і з митрополитом Діонісієм (Валединським). Про це свідчить його листування. Так, 8 жовтня він у листі митрополиту Діонісію намагався пояснити, чому саме збережено молитовне єднання автономістів із Московською патріархією. У відповідь митрополит Діонісій 23 жовтня писав: «Мови не може бути про підпорядкування Св. Православної Церкви церкві московській... Після звільнення Волині та інших земель, що входили в склад варшавської автокефальної митрополії згідно більшовицької влади, поминовення мого імені там під час богослужень мусило бути запроваджене автоматично» (Lyst, 1942).

У цьому листі митрополит Діонісій також порушив важливу для владики Олексія тему поділу Волинської єпархії на Луцько-Ковельську та Кременецько-Рівненську і підвищення Полікарпа до статусу архієпископа Луцького і Ковельського. Він наголошував, що владики Олексій погано зрозумів, вважаючи цей крок пониженням одного і підвищенням іншого. Митрополит Діонісій пояснював архієпископу Олексію призначення Полікарпа виявом необхідної справедливості, враховуючи ставлення Москви до Олексія і до Полікарпа.

Лист митрополита Діонісія був опублікований у лютому 1942 р. у луцькому часописі «Український голос». Оприлюднення його змісту співпало з необхідністю змістовної дискусії з представниками автономного напрямку. Публікацію, очевидно, санкціонував владики Полікарп, котрий і надав редакції часопису копію цього листа.

Отже, владики Олексій, який прагнув відігравати провідну роль у церковному житті не тільки Волині, а й усієї України, бачачи непопулярність автономізму на Київщині, де в пам'яті народу ще жила традиція Церкви митрополита Василя Липківського, вирішив під виглядом прихильності до автокефалії оволодіти ситуацією. З цією метою в середині жовтня 1941 р. він встановив зв'язок з І. Карнауховим (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, p. 512). На такий крок його підштовхнули настрої православних українців, які він усвідомив під час подорожі до Києва, де Олексій спілкувався із представниками Всеукраїнської церковної ради та Всеукраїнської національної ради. Отже, архієпископ Олексій запропонував І. Карнаухову звернутися до архієпископа Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка) з проханням бути кандидатом на Київський митрополичий престол Української автокефальної православної церкви.

Адвокат І. Карнаухов (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, p. 498) погодився стати представником громадської думки і разом з владикою Олексієм поїхати до архієпископа Іларіона у Холм. На початку жовтня вони прибули до Холмської кафедри (Nesterenko, 1958, p. 204). Упродовж трьох днів тривали переговори між

волинською делегацією та владикою Іларіоном. Виробивши погоджувальні положення, архієпископ Олексій та адвокат І. Карнаухов повернулися на Волинь. У цій ситуації владика Олексій дав надію українським православним діячам, заявивши, що відійде від церковних справ, якщо Іларіон займе престол у Києві.

На можливість подальшої співпраці з Олексієм (Громадським) сподівався також митрополит Діонісій (Martyrolohiia, 1987, р. 681–683). Тим часом організаційне оформлення українського православ'я на Волині вирішувалося в столиці Рейху та Генерал-губернаторстві. Провідні кола УНР на чолі з президентом А. Лівичьким та українське духовенство Варшавської митрополії, маючи інформацію про напрями церковної політики Берліну в Україні, погодилися, що потрібно створити канонічний мінімум для майбутнього українського єпископату в юрисдикції митрополита Варшавського й у відповідний момент організувати незалежний церковний організм.

Німецька влада заборонила в'їзд до Рейхскомісаріату Україна православним архієреям. Вона стосувалася й архієпископа Іларіона. В такій ситуації найкращим варіантом було поширення влади Варшавського митрополита на зайняті німцями українські землі як протиставлення автономізму.

Урешті, після довгих очікувань, митрополит Діонісій листом від 13 листопада 1941 р. засудив підпорядкування архієпископа Олексія і його єпископів Московській патріархії, назвав Почаївський собор псевдособором, а його постанови недійсними. Всю вину за «хаос в церковно-парафіяльному житті» ним покладено на автономістів. Як вихід із цієї ситуації Діонісій просив «владика Полікарпа працювати в стислому контакті з владикою Олександром, як старшим єпископом Волинсько-Поліської провінції» (Chuhyrnytskyi, 1956, р. 8).

Призначення Полікарпа (Сікорського) архієпископом Луцьким і Ковельським несподівано спровокувало критику зі сторони діячів Галичини, котрі в міжвоєнний період належали до Українського національно-демократичного об'єднання й опозиційно ставилися до політики Волинського українського об'єднання. Шостого листопада 1941 р. видання дистрикту Галичина «Львівські вісті» опублікувало рефлексії доктора Степана Барана під загальком «За будову національного життя на власних силах. Україна має змогу впорядкувати відносини на церковній ділянці» (Chuhyrnytskyi, 1956, р. 8). С. Баран, перебуваючи в Холмі, вважав, що побудова Української православної церкви повинна здійснюватись без впливів Москви та Варшави (Baran, 1941, р. 4).

Степан Баран статтею в «Львівських вістях» задекларував позицію щодо розвитку українського православ'я тією частини українських діячів, що зосередилась навколо архієпископа Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка). Ця група виступала проти підвищення статусу владика Полікарпа й упродовж кількох воєнних років між ними не було контактів.

Архієпископ Олексій тим часом реалізовував власний план розбудови Церкви в Україні. Ним висвячено нових єпископів, а також продовжено зондування церковного ґрунту в Києві. Як писав професор І. Власовський, він у другій половині листопада 1941 р. ще раз відвідав Київ. Проїжджаючи через м. Бердичів владика Олексій відправив архієрейську службу в присутності півтори сотні осіб, а в самому Києві його зустрічала незначна кількість віруючих. Після розмови у гестапо він залишив місто (Vlasovskyi, 1990, р. 210).

Натомість архієпископ Полікарп реалізовував кроки з церковно-адміністративної розбудови підвладної єпархії. Першого грудня 1941 р. розпочала діяльність Луцька духовна консисторія. Спочатку вона розташовувалася в будинку Чеснохресного братства, а пізніше мала переїхати в єпархіальний будинок за адресою: вул. Соборна, 3 (Khronika, 1941). У цей час владика Полікарп ще залишався на становищі єпархіального архієрея.

Звістки про візит і переговори архієпископа Олексія з архієпископом Іларіоном та зміст постанов собору автономістів від 25 листопада 1941 р. про київську кафедру дійшли до Варшави на початку грудня. Українські церковно-політичні кола в порозумінні з митрополитом Діонісієм постановили діяти рішуче. Єдиним виходом із ситуації, що склалася, ними бачилося негайне призначення адміністратором Варшавської митрополії в Україні архієпископа Полікарпа.

З цією метою члени Української церковної ради М. Корнилів-Василів та А. Шумовський переконали голову ради І. Карнаухова скликати 13 грудня 1941 р. у м. Рівне конференцію під назвою «Всеукраїнський церковний собор». І. Карнаухов сподівався, що це зібрання офіційно запросить архієпископа Іларіона на посаду глави незалежної Української церкви. Відповідно до таких міркувань він виголосив промову, поінформувачи присутніх про поїздку в Холм, але не згадав як свого супутника архієпископа Олексія. Після цього він поставив на голосування питання прибуття владики Іларіона до Києва. Присутній на зборах С. Скрипник рішуче розвіяв ілюзії щодо такого варіанту розвитку подій і спромігся припинити безплідні дискусії з цього питання. Виступ відомого громадського діяча міжвоєнного періоду Неофіта Кибалюка переконав делегатів звернутися до митрополита Діонісія щодо призначення владики Полікарпа адміністратором (Savchuk, Mulyk-Lutsyk, 1984, p. 508). Наступного дня комісія у складі С. Скрипника, Н. Кибалюка та Ю. Мулика-Луцика уклала відповідне звернення до глави Автокефальної православної церкви в Генеральному Губернаторстві.

У двадцятих числах грудня 1941 р. митрополит Діонісій надіслав владиці Полікарпу лист, яким встановлено Адміністрацію Варшавської митрополії на українських землях. «Тимчасовим адміністратором, – зазначалося в ньому, – призначаю Ваше Високопреосвященство [владику Полікарпа] і прошу Вас співпрацювати з Високопреосвященішим Архієпископом Олександром» (SARR, f.R-281, d.1, c.10, p.10).

Висновки. Наприкінці 1941 р. український національно-церковний рух вийшов з організаційної невизначеності й оформив юридичний статус українського православ'я у формі адміністрації. Владика Полікарп (Сікорський) відіграв одну із головних ролей в інституалізації Української автокефальної православної церкви в роки німецько-радянської війни. Упродовж першої половини 1941 р. він непорушно дотримувався лінії на відновлення канонічного підпорядкування митрополиту Діонісію (Валединському), а після Декрету про створення Адміністрації та призначення її керівником, владика здійснив низку кроків, котрі забезпечили діяльність та розвиток Української автокефальної православної церкви.

На подальше дослідження заслуговує оцінка на канонічну відповідність встановлення Екзархату Московської патріархії в Україні в роки війни та організація Адміністрації Автокефальної православної церкви.

Бібліографія

- А. К.** (1962). Українська автономна православна церква на Волині та її творець митрополит Олексій: 7.V.1942 – 7.V.1962. *Літопис Волині*. Ч. 6. С. 22.
- Архіпастирське послання преосвященнішого Полікарпа, єпископа Луцького до всіх українців, сущих на Волині, 10 липня 1941 р. *Новий літопис*. 1961. № 1. С. 3–26.
- Баран, С.** (1941). За будову національного життя на власних силах. Україна має змогу впорядкувати відносини на церковній ділянці. *Львівські вісті*. Ч. 77. 6 листопада. С. 4.
- Власовський, І.** (1954). Десять літ тому. *Український православний календар на 1953 рік*. Видання Української православної церкви в ЗДА. С. 97.
- Власовський, І.** (1990). Нарис історії Української Православної Церкви. У IV-х т., 5 кн. Т. IV. Кн. 2. (XX ст.). Нью-Йорк, К.; С. Бавнд Брук: Українська автокефальна православна церква, 416 с.

- Власовський, І.** (1948). Пам'яті пастиря-мученика. *Богословський вісник*. Ч. 2. липень-грудень. С. 157–163.
- Волошин, Ю.** (1997). Українська православна церква в роки нацистської окупації: 1941–1944 рр. Полтава: Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка. 127 с.
- (Громадський) Алексій, архієпископ,** (1937). К истории Православной Церкви в Польше за десятилетие пребывания во главе ее Блаженнейшего митрополита Дионисия: 1923–1933. Варшава: Синодальная типография. 165 с.
- Д[олин]ський Л., прот.** (1961). Волинь в обіймах Червоної Москви. Похорон постріляних більшовиками. *Український православний календар на 1961 рік*. Видання Української Православної Церкви в США. Т. I. С. 680.
- Дробот, М.** (2014). Релігійна політика німецької військової адміністрації мілітаризованих окупаційних зон України 1941–1944 рр. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Історичні науки. Вип. 19. С. 176–181.
- Косик, В.** (1993). Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів: НТШ. 660 с.
- Лисенко, О. Є.** (1998). Церковне життя в Україні, 1943–1946. Київ: НАН України, Ін-т історії України, 403 с.
- Лист Митрополита Діонісія до Архієпископа Олексія, 23 жовтня 1941 р. *Український голос*. 1942. Ч. 7 (22). 12 лютого. С. 4.
- Міненко, Т.** (2000). Православна Церква в Україні під час Другої світової війни, 1939–1945 (Волинський період). Вінніпег: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос». Т. 1. 392 с.
- Мартирологія українських церков. Т.1.: Українська Православна Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України (1987) / Упоряд. Осип Зінкевич, Олександр Воронин. Торонто-Балтимор: Українське видавництво «Смолоскип» ім. Василя Симоненка., 1207 с.
- Мулик-Луцик, Ю.** (1995). Історія «Українського Голосу» в біографіях його основоположників і будівничих. Вінніпег: Накладом Фундації І. і Т. Гуменюків., С. 50–53.
- Нестеренко, А.** (1958). Митрополит Іларіон служитель Богові й Народові. *Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона* / Ред. А. Нестеренко. Вінніпег. 150 с.
- Плічковський, Н.** (1985–1988) Нарис історії Української православної церкви. Сідней: Консисторія УАП Церкви в Австралії і Новій Зеландії. 125 с.
- Поспеловський, Д. В.** (1995). Русская православная церковь в XX веке. Москва. 569 с.
- Савчук С. В., Мулик-Луцик, Ю.** (1984). Історія Української греко-православної церкви в Канаді. У 4-х т. Вінніпег: Накладом видавничої спілки «Екклесія». Том перший: Київська традиція українців Канади. 616 с.
- Самчук, У.** (1980). На білому коні: Спомини і враження. Вінніпег: Накладом Товариства «Волинь». 251 с.
- Себайн, Д. Торсон, Т.** (1997). Історія політичної думки. Київ: Основи. 838 с.
- Смирнов, А.** (2015). Почаївський церковний собор 18–23 серпня 1941 р. *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. Серія: Історичні науки. Острого: Вид. НУ «Острозька академія». С. 61–65.
- Стоколос, Н.** (2003). Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.). Рівне : Ліста. 480 с.
- Стоколос, Н. Г.** (2004). Конфесійна політика окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна» в 1941–1942 рр. *Український історичний журнал*. № 3. С. 91–111.
- Хроніка (1941). *Український голос*. Ч. 13. 11 грудня.
- Цьпин, В.** (1994). История Русской православной церкви: 1917–1990. Московская патриархия: Издательский дом «Хроника». 255 с.
- Чигиринський, Є. Н.** (1956). Українська Православна Церква в 1941–1943 роках. *Рідна Церква*. Ч. 25. С.6–8.
- Gerus, O.** (1985–1989). The Ukrainian Orthodox Church during World War II: Archbishop Ilarion Ohienko and politics of religion. *Faith and Culture (Published by the Faculty and Associates of St. Andrew's College in Winnipeg)*. № 7. P. 100.

Heyer, F. (1953). Die Orthodoxe kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. Köln-Braunsfeld: Verlagsgesellschaft Rudolf Muller. 271 s.

References

- A. K.** (1962). Ukrainska avtonomna pravoslavna tserkva na Volyni ta yii tvorets mytropolyt Oleksii: 7.V.1942 – 7.V.1962 [Ukrainian Autonomous Orthodox Church in Volhynia and its Creator Metropolitan Oleksii: 7.V.1942 – 7.V.1962]. *Litopys Volyni*. Ch. 6. S. 22. [in Ukrainian]
- Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti [SARR – State Archives of Rivne Region]
- Arkhypastyrskye poslannia preosviashchenniishoho Polikarpa, yepyskopa Lutskoho do vsikh ukraintsiiv, sushchykh na Volyni, 10 lypnia 1941 r. [Archpastoral message of the Most Holy Polycarp, Bishop of Lutsk to all Ukrainians present in Volyn, July 10, 1941]. *Novyi litopys*. 1961. № 1. S. 3–26. [in Ukrainian]
- Baran, S.** (1941). Za budovu natsionalnoho zhyttia na vlasnykh sylakh. Ukraina maie zmozu vporiadkuvaty vidnosyny na tserkovnii diliantsi [For the structure of national life on its own. Ukraine is able to regulate relations in the church area]. *Lviski visti*. Ch. 77. 6 lystopada. S. 4. [in Ukrainian]
- Vlasovskiy, I.** (1954). Desiat lit tomu. Ukrainskyi pravoslavnyi kalendar na 1953 rik [Ten years ago. Ukrainian Orthodox calendar for 1953]. Vydannia Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy v ZDA. S. 97. [in Ukrainian]
- Vlasovskiy, I.** (1990). Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy [An outline of the history of the Ukrainian Orthodox Church]. U IV-kh t., 5 kn. T. IV. Kn. 2. (XX st.). Niu-Iork, K.; S. Bavnd Bruk: Ukrainska avtokefalna pravoslavna tserkva. 416 s. [in Ukrainian]
- Vlasovskiy, I.** (1948). Pam'iaty pastyria-muchenyka [The memory of the shepherd martyr]. *Bohoslovskiy visnyk*. Ch. 2. lypen-hruden. S. 157–163. [in Ukrainian]
- Voloshyn, Yu.** (1997). Ukrainska pravoslavna tserkva v roky natsyistskoi okupatsii: 1941–1944 rr. [Ukrainian Orthodox Church during the Nazi Occupation: 1941–1944]. Poltava: Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut imeni V. H. Korolenka. 127 s. [in Ukrainian]
- (Hromadskiy) Aleksiy**, arkhiepiskop (1937). K istorii Pravoslavnoi Tserkvi v Polshe za desiatiletie prebyvaniya vo glave ee Blazhenneishoho mitropolita Dionisiya: 1923–1933 [On the history of the Orthodox Church in Poland during the decade of the leadership of its Blessed Metropolitan Dionysius: 1923–1933]. Varshava: Sinodalnaia tipografya. 165 s. [in Ukrainian]
- D[olyn]skiy L., prot.** (1961). Volyn v obiiimakh Chervonoï Moskvy. Pokhoron postrilianykh bilshovykamy. Ukrainskyi pravoslavnyi kalendar na 1961 rik [Volyn in the arms of Red Moscow. Funeral of the Bolsheviks shot. Ukrainian Orthodox calendar for 1961]. Vydannia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v SShA. T. I. S. 680. [in Ukrainian]
- Drobot, M.** (2014). Relihiina polityka nimetskoï viiskovoï administratsii militaryzovanykh okupatsiinykh zon Ukrainy 1941–1944 rr. [The Religious Policy of the German Military Administration of the Militarized Occupation Zones of Ukraine 1941–1944]. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriya : Istorychni nauky*. Vyp. 19. S. 176–181. [in Ukrainian]
- Kosyk, V.** (1993). Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini [Ukraine and Germany in World War II]. Paryzh; Niu-Iork; Lviv: NTS. 660 s. [in Ukrainian]
- Lysenko, O. Ye.** (1998). Tserkovne zhyttia v Ukraini, 1943–1946 Church Life in Ukraine, 1943–1946]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. 403 s. [in Ukrainian]
- Lyst Mytropolyta Dionisiia do Arkhiiepyskopa Oleksiia, 23 zhovtnia 1941 r. [Letter from Metropolitan Dionysius to Archbishop Alexey, October 23, 1941] *Ukrainskyi holos*. 1942. Ch. 7 (22). 12 liutoho. S. 4. [in Ukrainian]
- Minenko, T.** (2000). Pravoslavna Tserkva v Ukraini pid chas Druhoï svitovoï viiny, 1939–1945 (Volynskiy period) [The Orthodox Church in Ukraine during the Second World War, 1939–1945 (Volyn period)]. Vinnephe: Vyd-vo Lvivskoho muzeiu istorii rehii «Lohos». T. 1. 392 s. [in Ukrainian]
- Martyrolohiia ukrainskykh tserkov. T.1.: Ukrainska Pravoslavna Tserkva: Dokumenty, materialy, khrystianskyi samvydav Ukrainy [Martyrology of Ukrainian Churches. T.1. : Ukrainian Orthodox Church: Documents, Materials, Christian Samizdat of Ukraine] (1987) / Uporiad. Osyp Zinkevych, Oleksander Voronyn. Toronto-Baltymor: Ukrainske vydavnytstvo «Smoloskyp» im. Vasyliia Symonenka., 1207 s. [in Ukrainian]

Mulyk-Lutsyk Yu. (1995). Istoriia «Ukrainskoho Holosu» v biohrafiakh yoho osnovopolozhnykiv i budivnychykh [History of «Ukrainian Voice» in the biographies of its founders and construction workers]. Vinnipeg: Nakladom Fundatsii I. i T. Humeniukiv. S. 50–53. [in Ukrainian]

Nesterenko, A. (1958). Mytropolyt Ilarion sluzhytel Bohovi y Narodovi. Yuvileina knyra pa noshanu Mytropolyta Ilariona [Metropolitan Hilarion is a minister to God and to the People. The Anniversary Book of Honor by Metropolitan Hilarion] / Red. A. Nesterenko. Vinnipeg. 150 s. [in Ukrainian]

Plichkovskiy, N. (1985–1988) Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Essay on the history of the Ukrainian Orthodox Church]. Sidnei: Konsystoriia UAP Tserkvy v Avstralii i Novii Zelandii. 125 s. [in Ukrainian]

Pospelovskiy, D. V. (1995). Russkaia pravoslavnaia tserkov v XX veke [Russian Orthodox Church in the 20th century]. Moskva. 569 s. [in Russian]

Savchuk S. V., Mulyk-Lutsyk, Yu. (1984). Istoriia Ukrainskoi hreko-pravoslavnoi tserkvy v Kanadi [History of the Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada]. U 4-kh t. Vinnipeg: Nakladom vydavnychoi spilky “Ekkleziia”. Tom pershyi: Kyivska tradytsiia ukrainsiv Kanady. 616 s. [in Ukrainian]

Samchuk, U. (1980). Na bilomu koni: Spomyny i vrazhennia [History of political thought] Vinnipeg: Nakladom Tovarystva «Volyn». 251 s.

Sebain, D. Torson, T. (1997). Istoriia politychnoi dumky [On a White Horse: Memories and Impressions]. Kyiv: Osnovy. 838 s. [in Ukrainian]

Smyrnov, A. (2015). Pochaivskiy tserkovnyi sobor 18–23 serpnia 1941 r. [Pochaiv Church Cathedral August 18–23, 1941]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Seriia: Istorychni nauky*. Ostroh: Vyd. NU «Ostrozka akademiia». S. 61–65. [in Ukrainian]

Stokolos, N. (2003). Konfesiino-etnichni transformatsii v Ukraini (XIX – persha polovyna XX st.) [Confessional-Ethnic Transformations in Ukraine (XIX – first half of XX century)]. Rivne : Lista. 480 s. [in Ukrainian]

Stokolos, N. H. (2004). Konfesiina polityka okupatsiinoi administratsii Reikhskomisariatu «Ukraina» v 1941–1942 rr. [The confessional policy of the occupation administration of the Reich Commissariat Ukraine in 1941–1942]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 3. S. 91–111. [in Ukrainian]

Khronika [The Chronicle] (1941). *Ukrainskyi holos*. Ch. 13. 11 hrudnia. [in Ukrainian]

Tsylin, V. (1994). Istoryia Russkoi pravoslavnoi tserkvi: 1917–1990 [History of the Russian Orthodox Church: 1917–1990]. Moskovskaia patryarkhiya: Izdatelskiy dom “Khronika”. 255 s. [in Ukrainian]

Chyhyrynskyi, Ye. N. (1956). Ukrainska Pravoslavna Tserkva v 1941–1943 rokakh [Ukrainian Orthodox Church in 1941–1943]. *Ridna Tserkva*. Ch. 25. S.6–8. [in Ukrainian]

Gerus, O. (1985–1989). The Ukrainian Orthodox Church during World War II: Archbishop Ilarion Ohienko and politics of religion. Faith and Culture (Published by the Faculty and Associates of St. Andrews College in Winnipeg. № 7. P. 100. [in English]

Heyer, F. (1953). Die Orthodoxe kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. Köln-Braunsfeld: Verlagsgesellschaft Rudolf Muller. 271 s.